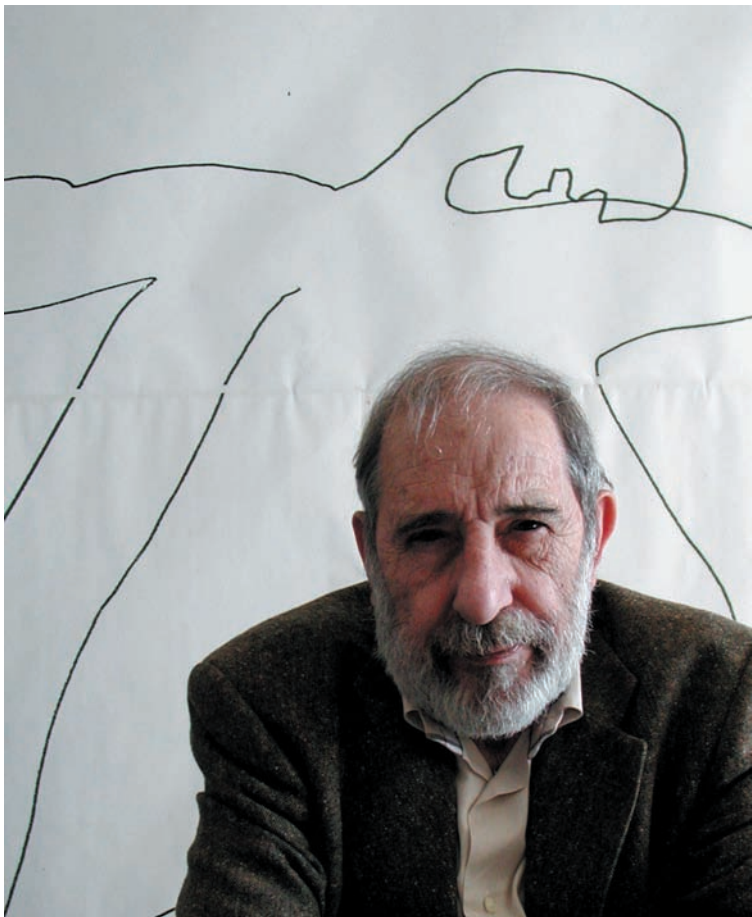

Referències bibliogràfiques

Bibliographical references

Álvaro
Siza

Alexandra Serapicos Antunes

Quaderns : BIBLIOGRAPHICAL REFERENCES :

Álvaro Siza

122 | 246 : Q 6.0 | JUNE 2005

El poemes d'Álvaro Siza

Es tractava d'una feina que havia de fer ell. Una bibliografia. Però per manca de temps no va ser possible i va optar per una conversa.

Dos moments del mateix dia, el principi i el final d'una tarda de diumenge d'abril. En la primera trobada va parlar del que llegeix i ha llegit al llarg de la seva vida. De les lectures d'infantesa, de les obligades a l'escola, de les que més tard va llegir i per fi de les que prefereix ara. Sobretot va parlar de poesia i poetes.

I va parlar de poemes.

D'aquells «moments clars» que també ell busca en la seva obra. De poemes d'amor, alguns molt antics, escrits quan el món era un altre, i del que encara el sorprèn enmig de la transformació la «perennitat del sentiment humà».

En la segona trobada em va ensenyar els seus llibres i les seves biblioteques. La de poesia, la d'arquitectura i art, i les caixes plenes de volums pendents d'ordenar, perquè s'acaba de traslladar de casa.

Vaig transcriure la primera conversa (gravada).

Amb la seva veu tan particularment profunda, Álvaro Siza parla amb la cadència de qui explica una història (i és el que fa), una llarga i bella successió de paraules i pauses, com en la poesia.

L'ideal seria escoltar-lo. Amb els ulls tancats.

Com editar sense alterar? Vaig decidir no fer-ho.

Per pudor, per respecte, per trobar que és infinitament més interessant escoltar o llegir les seves paraules tal com ell les va dir.

A continuació es troben els moments transcrits de la primera trobada. De la segona (gravada a la memòria), les fotografies dels seus llibres.

Aquí queden les paraules i els llibres d'Álvaro Siza.

The poems of Álvaro Siza

This is an article that he was to write—a bibliography. Due to lack of time, it was not possible and we decided on a conversation.

Two points on the same day, an early and a late Sunday afternoon in April.

At our first meeting he spoke of what he usually reads and what he has read in the course of his life: his childhood reading, set reading at school, the books he read later and, finally, those that are now his favourites. Most of all, he spoke of poetry and poets.

And he spoke of poems.

Of those 'clear moments' that he also seeks in his work. Of poems of love, some of them very old, written when the world was different, and of what still surprises him in the midst of transformation the 'perennial nature of human sentiment'.

At our second meeting he showed me his books and his collections—poetry, architecture and art, and the boxes full of volumes waiting to be put in place, since he has just moved house.

I transcribed the first conversation from a recording.

With his peculiarly deep voice, Álvaro Siza speaks with the cadence of someone who is telling a story (as indeed he is), a long and lovely succession of words and pauses, as in poetry.

The ideal thing would be to listen to him. With your eyes closed.

How to edit without altering? I decided against it. Out of discretion, out of respect, because I considered it to be infinitely more interesting to listen to or read his words just as he said them.

Below are the moments from the first meeting, transcribed. From the second (recorded in my memory), the photographs of his books.

Here are the words and the books of Álvaro Siza.

Siza: Funciona?... la gravadora?

Quaderns: Espero que sí, perquè si no hauré de fer-li una altra entrevista.

Siza: Això sí que no. No va veure aquella sèrie de televisió¹ en què un personatge deia «Només ho diré una vegada!» La coneix? És una sèrie divertidíssima on l'acció passava a França, amb la invasió dels alemanys, i hi ha una agent secreta molt divertida, anglesa, que parlava molt de pressa i després deia «només ho dic una vegada!».

...
Digui'm...

...
Quaderns: M'agradaria que parlés de llibres: quins llibres el van marcar i per què? Si n'hi ha algun que s'estimi especialment. El que llegeix i el que ha anat llegint al llarg de la seva vida.

Siza: Mmm... Miri, quan més vaig llegir era... està gravant?... era molt jove. Per què? Perquè vivia a Matosinhos, estudiava a Porto i el viatge es feia en tramvia. I per tant cada dia passava com a mínim quatre hores al tramvia. I era una manera meravellosa de llegir, perquè entrava al principi de la línia i aconseguia lloc assegut. Per tant, allà vaig llegir molt, sobretot novel·les. El que sortia en aquells moments. Parlo de final dels anys 40 i començament dels anys 50, i el que més recordo d'aquelles lectures és l'aparició de traduccions, una editorial... no em recordo de quina... però ho puc esbrinar²..., que va començar a traduir novel·les contemporànies. I les que més em van impressionar van ser les novel·les de la nova generació americana, nova almenys a Portugal, les primeres traduccions.

Hemingway, Faulkner i Saroyan són els noms que més recordo. Abans, a l'escola, havia llegit les lectures obligatòries. Algunes novel·les portugueses dins de l'assignatura de portuguès i, evidentment, *Os Lusíadas* de Luís de Camões, on, per censura moral, s'excloïa de la «Lectura i interpretació» —un fet dolorós que va provocar que a molta gent no li agradés Camões perquè se n'havia de fer una interpretació gramatical— el Cant IX, que és l'episodi de «L'illa dels amors». Després el que més llegíem era el Cant IX de Camões, a casa, en la clandestinitat, una cosa d'allò més innocent.

Després, quan vaig començar arquitectura, evidentment vaig llegir llibres d'arquitectura.

La primera història de l'arquitectura que vaig llegir es va publicar en italià i era de Sartoris,³ i després, durant el curs, va aparèixer el primer Giedion,⁴ i després el Bruno Zevi.⁵ Eren lectures dilatades i molt informatives. I la polèmica entre la versió de la història de l'arquitectura de Giedion i la de Zevi era intensa en l'ambient acadèmic de llavors.

A partir d'un moment determinat, per fer un recorregut del que em ve immediatament a la memòria, va aparèixer la primera edició publicada de Fernando Pessoa, que immediatament em va apassionar. Se'n van publicar els diversos heterònims, l'obra poètica, i només molt més tard se'n van publicar la prosa, els assajos, els pensaments i molta de la poesia que llavors estava en un bagul, només més tard obert... interminable. Fernando Pessoa em va commoure molt, em va influir molt i va ser una lectura... contínua.

Siza: Is it working?... The tape recorder, I mean.

Quaderns: I hope so, otherwise I'll have to interview you again.

Siza: Oh no you won't. Have you seen that television programme¹ where one of the characters says 'Leesen verrry carefully, I weel zay zis only once...'? Do you know the one I mean? It's a really funny series set in France, with the invasion of the Germans, and there's a very funny English secret agent who talks very fast and then says 'I will say this once, and only once!'.

...
I'm all ears...

...
Quaderns: I'd like to talk about books. What books have made an impression on you, and why? Is there one that is particularly special for you? What do you read mostly, and what you have read in your life?

Siza: Hmm... Let's see, I used to read most when—are you recording?—when I was very young. Why? Because I lived in Matosinhos and studied in Oporto, and I did the journey by tram. So every day I spent at least four hours on the tram. It was a marvellous way of reading, because I got on at the start of the line and I could get a seat. So I used to read a lot; novels, mostly. Whatever I could get. I'm talking about the late 1940s and the early 1950s. What I remember most about reading then was the appearance of translations, a publisher (I can't remember which, but I can find out)² that started to translate contemporary novels. And those that most impressed me were the novels of the new American generation—new in Portugal, at least, in the form of the first translations. Hemingway, Faulkner and Saroyan are the names I remember best. Before, at school, I'd read the set texts. Some Portuguese novels in the Portuguese class and, of course, *Os Lusíadas* by Luís de Camões. Moral censure excluded 'Canto IX', the episode of 'The Island of Love', from 'Reading and Interpretation'—that was something very painful that made a lot of people dislike Camões because they had to parse it. So what we read most was Camões' 'Canto IX', at home, in secret, as innocent as you like.

Later, when I started studying architecture, of course I read books about architecture.

The first history of architecture I read was published in Italian and it was by Sartoris,³ then during my first year, the first Giedion was brought out,⁴ followed by Bruno Zevi.⁵ These were big books and highly informative. And the controversy between the history of architecture according to Giedion or Zevi was lived very intensely in the academic circles of the time.

At some point, to carry on with what immediately comes to mind, the first edition of Fernando Pessoa was published, which I immediately loved. This included the various heteronyms, his poetic works and only much later his prose, essays, thought and much of the poetry that was locked up in a trunk at the time, and only much later opened... Endless. Fernando Pessoa moved me a great deal, he influenced me and provided me with constant reading matter.

Quaderns : BIBLIOGRAPHICAL REFERENCES :

Álvaro Siza

Quaderns: Alguna obra en concret?

Siza: Em recordo que llavors els qui més em van impressionar van ser Alberto Caeiro, Ricardo Reis i alguna cosa de Fernando Pessoa, ell mateix... i Álvaro de Campos.⁶ Aquells poemes modernistes d'Álvaro de Campos que més tard van aparèixer en disc recitats per Villaret.⁷ De manera que aquella va ser una fase en què vaig tenir un gran interès per la poesia i puc dir que la poesia és avui el que més lleigeixo i el que més m'interessa.

Hi ha diversos motius. Ja no viatjo en tramvia, ja no hi ha tramvies, crec, de Matosinhos a Porto, i per tant no es pot llegir al cotxe (tot i que de vegades es podria llegir en un embús, però seria una lectura una mica fragmentada).

El que va donar pas a un interès més generalitzat i definitiu per la poesia van ser els monumentals dos volums de Jorge de Sena, amb el títol *Poesia de 26 séculos*, on va traduir poemes de tot el món i de totes les èpoques.

I recordo que el que més em va commoure de tot el que vaig llegir —era una selecció meravellosa amb una traducció igualment meravellosa— va ser el descobriment dels *haikus*, o *haikais*, aquells petits poemes japonesos amb tres versos.

Al llibre de Jorge Sena hi ha traduccions d'alguns *haikus*, aquests petits poemes que són com una imatge. Veiem l'ocell volar en tres línies. Són, per tant, d'un rigor extraordinari, poder de síntesi i de suggestió visual. Es llegeix un d'aquells poemes i es veu. Un esdeveniment molt simple. Una au que passa, el sol que cau, coses així... Llavors em vaig interessar molt per la poesia i vaig començar la biblioteca en què, a excepció de llibres d'arquitectura i d'art en general, per raons òbvies, la major part dels volums són llibres de poesia. I hi ha uns quants motius. Un és la fascinació per la poesia. Un altre, la relació que jo trobo entre poesia i arquitectura, ja li explicaré per què. Un altre, perquè difícilment tenia una hora sencera per llegir, multiplicada per quatre, perquè ja no tenia aquell mitjà de transport meravellosos que era el tramvia, i una novel·la exigeix continuïtat i hores... i si és una gran novel·la ha de llegir-se seguida, oi? Un s'hi enganxa... i vaig començar a tenir dificultats de temps. La poesia pot llegir-se a miques, un poema per dia, pausadament. Vaig començar a voler més poesia difícilment accessible en portuguès.

Hi havia aquells quaderns quadrats, que encara existeixen, francesos —«Poètes d'aujourd'hui», crec que es diuen—, en què podia llegir-se poesia de tot el món, contemporània, i més tard vaig començar a llegir poesia grega antiga, romana, japonesa, àrab... i mira que a tot el món hi havia quantitats d'una enorme producció, d'una gran bellesa, i en el temps d'una gran extensió! Em recordo de com m'impressionava llegir un poema d'amor del segle VIII, àrab, en què els sentiments que s'hi expressaven eren d'una actualitat total. Era com si s'hagués escrit avui, i això resulta emocionant, aquesta perennitat del sentiment humà més enllà de totes les transformacions, els progressos i els retrocessos. Aquests poemes antics, grecs, romans, els vaig començar a llegir amb dificultat en italià. Era difícil.

I la fascinació per la poesia grega em va portar a una altra col·lecció —suposo que era de Inova, que va publicar moltes traduccions de poesia— i a trobar i a llegir immediatament la poesia grega

Quaderns: Was there one work in particular?

Siza: At the time, I remember I was most impressed by Alberto Caeiro, Ricardo Reis and something by Fernando Pessoa, himself... and Álvaro de Campos.⁶ Those modernist poems by Álvaro de Campos that were later brought out on record, recited by Villaret.⁷

So that was a phase when I was greatly interested in poetry, and today poetry is still what I read most and what most interests me.

There are several reasons. I don't travel by tram any more—in fact I don't think there is a tram from Matosinhos to Oporto—and you can't read in a car (maybe in a traffic jam, though it would be a bit fragmented).

What led to my more general, definitive interest in poetry were Jorge de Sena's monumental two volumes, entitled *Poesia de 26 séculos*, in which he translated poems of all times from all over the world.

And I recall that what most moved me of everything I read was a marvellous selection with an equally marvellous translation—that was when I discovered *haiku*, those short, three-lined Japanese poems. In the book by Jorge de Sena there are translations of some *haiku*, those short poems that are like images. We see the bird fly in three lines. That makes them extraordinarily rigorous, with a power of synthesis and visual suggestion. You read one of those and you see it—it's all very simple. A bird that passes, the sun setting, things like that... So I became very interested in poetry and started my collection in which, except for books about architecture and art in general, for obvious reasons, most of the volumes are books of poetry. And there are several reasons for this. One is my fascination with poetry; another is the relation I see between poetry and architecture, I'll explain why afterwards; another is that I rarely had a whole hour to sit down and read, multiplied by four, because I no longer had that splendid means of transport that is the tram, and a novel requires hour upon hour... and if it is a great novel, you have to read it straight through, don't you? You get hooked... Well, I started having problems with time.

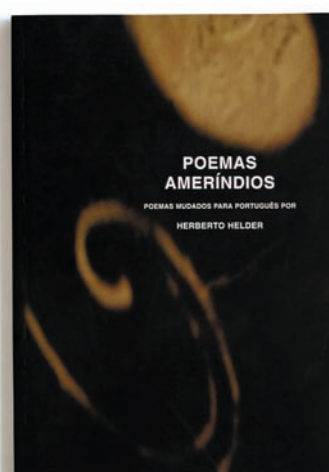
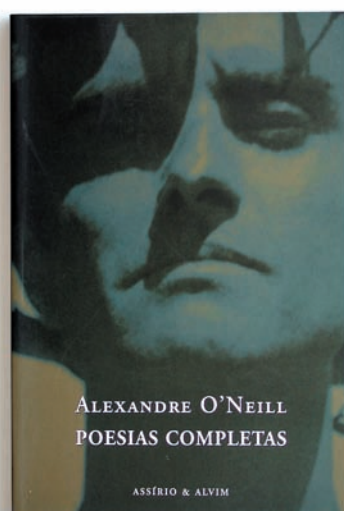
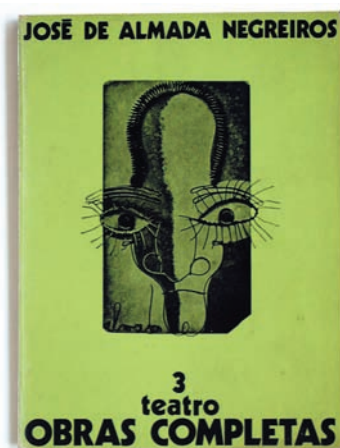
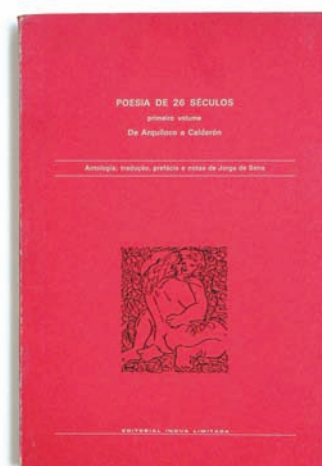
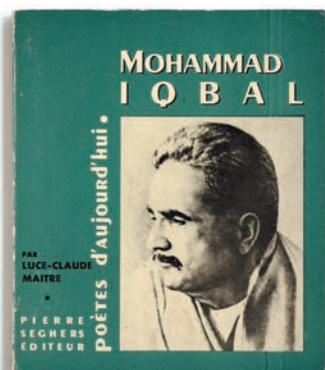
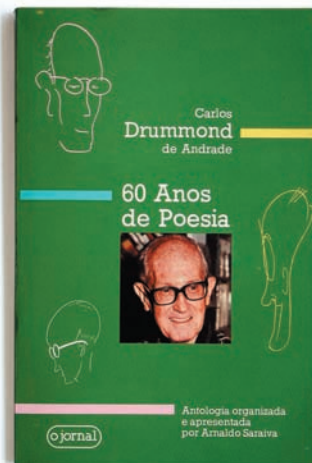
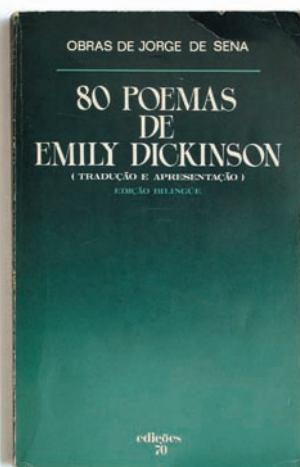
Poetry can be read piecemeal, a poem a day, gradually. I started to want more poetry that was difficult to get hold of in Portuguese.

There were those square books that still exist, they were French—*Poètes d'aujourd'hui*, I think they were called, if you wanted to read poetry from all over the world—contemporary stuff—and later I started to read ancient Greek, Roman, Japanese, Arabic poetry. And what a vast output, of such beauty, over such a long period of time, from all over the world! I remember the impression that an eighth-century love poem—Arabic—made on me, it expressed feelings that were absolutely contemporary. It could have been written today; I find it thrilling, this permanence of human feeling over and above all transformations, progress and reverses.

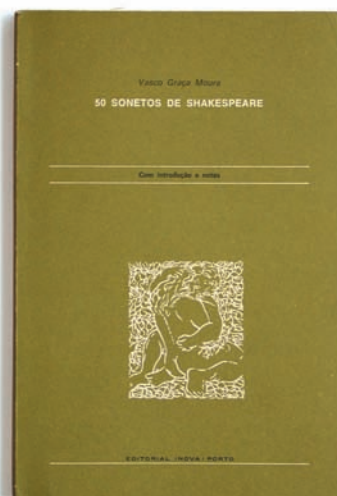
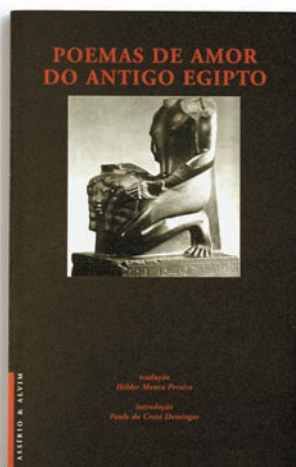
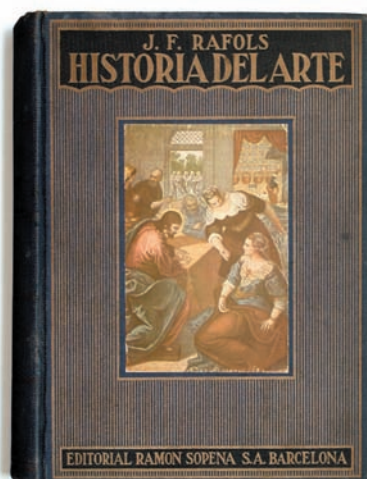
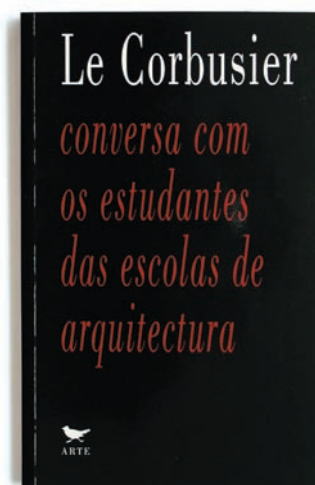
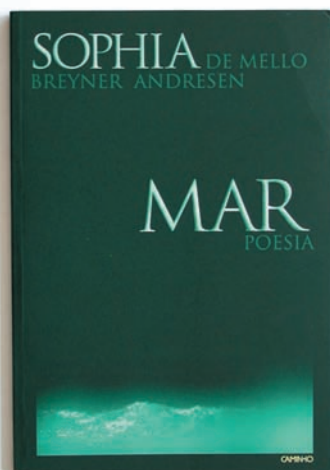
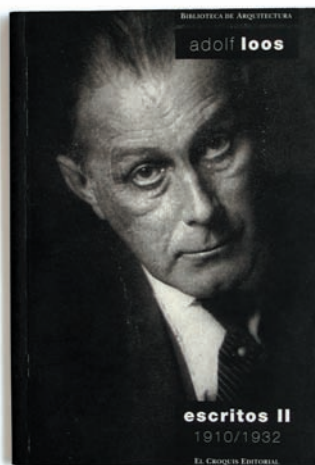
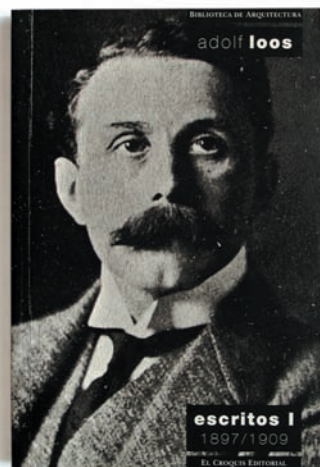
I started to read, to figure out, these ancient Greek, Roman poems in Italian. It was difficult.

And my fascination with Greek poetry led me to another collection—I suppose it was Inova, that published many translations of poetry—and to find and devour contemporary Greek poetry, and extraordinary poets like Kavafis —sublime, isn't he?— or Ritsos, who was beginning to be translated. And in Portugal the translation of poetry, which is very much related to the richness and fertility of Portuguese

Quaderns : REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES : Álvaro Siza

Quaderns : BIBLIOGRAPHICAL REFERENCES : Álvaro Siza

Quaderns : REFERÊNCIAS BIBLIOGRÁFIQUES :
Álvaro Siza

contemporània i poetes extraordinaris com Kavafis —sublim, oi?— o Ritsos, que començaven a aparèixer traduïts. I a Portugal la traducció de la poesia, que estava molt relacionada amb la mateixa riquesa i fecunditat de la poesia portuguesa, va permetre un accés molt millor i confrontar, per exemple, l'obra de Kavafis traduïda a l'anglès, a l'italià, al francès i al portuguès. Va ser interessant, davant d'aquella quasi invenció d'un llenguatge a què es va dedicar Kavafis.

Avui dia hi ha accés a molta poesia traduïda, a gairebé tot. Encara hi ha llacunes, però ha aparegut molta poesia dels països de l'est i també, més tard, poesia americana, la nova poesia americana... I evidentment la producció portuguesa, on m'interessen especialment Herberto Helder i, per altres raons —són tan diferents—, Eugénio de Andrade. Eugénio de Andrade em fa pensar en el que tenen en comú l'arquitectura i la poesia; és la labor... el refinament. El poema d'Eugénio de Andrade és absolutament clar i es veu que està fet i refet, de manera que quan està acabat és una joia. I en l'arquitectura, al cap i a la fi, allò que es persegueix, o almenys el que molts arquitectes persegueixen, és exactament aquesta elaboració, complicada per naturalesa i que porta a una sensació per als altres i per a un mateix de naturalitat absoluta —és perquè havia de ser així. Així i tot, el procés per arribar en aquest punt de naturalitat és complexíssim, ple de drecceres, marrades, correccions. I avui és el que més llegeixo.

...És clar que, quan era nen, era molt normal que per Nadal, als aniversaris, als nens els regalaven llibres, no eren aquells regals cars que, qui pot permetre-s'ho, sol regalar avui. El pare, l'oncle, et regalaven un llibre. I hi havia uns clàssics per a nens. Tots els nens que llegien, llegien Juli Verne, que ara s'està reeditant. Juli Verne era apassionant! Però abans hi havia altres llibres d'aventures. El Tom Sawyer i Huckleberry Finn. I encara abans hi havia una col·lecció que tots els nens llegien, molt romàntica, la Sofia... els llibres de Sofia...

Quaderns: «Les desventures de Sofia».⁸

Siza: L'ha llegit?! Eren un clàssic, tots els llegíem. Però Juli Verne ja era una mica més per a nois. I Juli Verne era apassionant... A més hi havia al llibre uns gravats molt suggerents —no sé si la nova edició els té—, pocs, però molt suggerents.

Actualment, a més dels llibres d'arquitectura, la meva professió, que he de llegir i que m'interessen, realment el que més llegeixo és poesia. Una de les raons és el temps, una altra, les alternatives que hi ha. Per exemple, la televisió, de la qual sóc molt dependent... Al vespre, a casa, la televisió escurça molt de temps. De vegades dic: «Dimonis! Estic aquí, podria estar llegint, que és una cosa més... fins políticament correcta». Però, en fi, la televisió té tanta informació, debats, debats sobre la situació política actual, tantes coses interessants, partits de futbol que duren una hora i mitja... de manera que no queda gaire temps per a una lectura tan continuada i intensa com la de quan tenia 15 anys.

Quaderns: Però té algun favorit? Hi ha algun poeta que avui visiti més vegades?

poetry, allowed much greater ease of access. It was interesting, for example, to compare the work of Kavafis in its English, Italian, French and Portuguese translations; it was made interesting by what was practically the invention of a language, which was the task to which Kavafis devoted himself.

These days, it is easy to find a great deal of poetry translated, almost everything; there are still some gaps but a lot of poetry has appeared from Eastern countries and also, later, American poetry, new American poetry... And then of course there is the Portuguese contribution. I'm particularly interested in Herberto Helder and, for different reasons—they're just so different—Eugénio de Andrade. Eugénio de Andrade makes me think of what architecture and poetry have in common. It's the labour... the refinement. Eugénio de Andrade's poetry is absolutely clear; you can see that it's been worked and reworked, and when it's finished it's a gem. And in architecture, ultimately, the aim—or at least what many architects aim for—is precisely this working, complicated by nature and leading to a sensation for others and for oneself of absolute naturalness: this is the way it is because it had to be this way. Yet the process for reaching this point of naturalness is extremely complex, full of shortcuts, diversions and corrections.

And these days, it's what I read most.

... Of course, when I was a child, it was quite usual to give children books at Christmas and on their birthdays, rather than these expensive presents that people tend to give these days, if they can afford it. Your father or your uncle would give you a book. And there were children's classics. All the children who read, read Jules Verne, who's now being reissued. Jules Verne was thrilling stuff! But before that there were other books of adventures. Tom Sawyer and Huckleberry Finn. And even before that there was a collection that all children read, a very romantic collection, Sophie... the Sophie books...

Quaderns: *Les malheurs de Sophie*.⁸

Siza: Have you read them?! They were classics, we all used to read them. But Jules Verne was really for boys. And Jules Verne was thrilling... And of course the books had very stimulating engravings; I don't know if the new edition has them. They were few but very stimulating.

These days, apart from books about architecture, my profession, that I have to read and that interest me, really what I read most is poetry. One reason is time, and another is the alternatives there are today: television, for example, and I'm something of an addict... At night, at home, the television takes up a lot of time. Sometimes I say: 'Good grief! Here I am, I could be reading, which is much more... politically correct, even.' But then television has so much information, debates—debates about today's political situation, so many interesting things, football matches that last an hour and a half, so there's not a lot of time left for such constant, intense reading as when I was 15.

Quaderns: But do you have a favourite? Is there a poet you go back to more often?

Quaderns : BIBLIOGRAPHICAL REFERENCES :

Álvaro Siza

Siza: Fernando Pessoa, Kavafis i després aquells poemes àrabs i grecs dels quals en molts casos no conec els autors... Allà tinc els llibres... Per exemple, Safo. Aquells fragments de Safo que crec que estan traduïts al portuguès per Eugénio de Andrade.⁹

En un moment determinat, ja que estic parlant per a Espanya, evidentment Lorca. La meravella de Lorca. No tinc un coneixement gaire complet de la rica poesia espanyola, però alguns grans poetes sí que els vaig llegir, i aquests poden llegir-se en castellà. Però la figura que més m'encanta de la poesia espanyola, potser per la desacceleració en la informació i en la lectura, continua sent Lorca. Aquella explosió d'alegria i de naturalitat... i de descobriment. Els poemes de Nova York, els poemes escrits a Amèrica.

Quaderns: Algun llibre d'arquitectura?

Siza: Per exemple, els escrits d'alguns arquitectes que —fent memòria, perquè no m'he preparat l'entrevista—, com els d'Adolf Loos, que ja he llegit diverses vegades. Són interessantíssims perquè és un modern, moderníssim, que no va acceptar mai la ruptura. Quan l'avantguarda va establir un tall, una *tabula rasa* —demolir París, menys els monuments—, Loos parlava molt de la casa, sobre la casa, de la no imposició sistemàtica de l'arquitectura. De la relació entre artesanía i màquina. És gairebé un fet contracorrent, però que es revela, crec que es va revelar de seguida, però avui es revela d'una gran actualitat, d'una gran lucidesa. A més, a la vegada va ser a Anglaterra i va ser als Estats Units.

Però també els escrits heroics de Le Corbusier. I molts altres. Ara em recordo d'aquests.

Quaderns: Va llegir Adolf Loos en castellà?

Siza: Crec que vaig llegir Adolf Loos en castellà... Sí, el vaig llegir en castellà. Crec que ara ja està traduït al portuguès. Hi va haver un moment en què la major part dels llibres d'arquitectura aquí es llegien en castellà. En gran part eren edicions argentines, de l'editorial Nueva Visión, que va publicar i traduir molt i que es venia aquí a Europa.

Quaderns: I dels de Le Corbusier? Algun en particular?

Siza: Tots els seus escrits són manifestos de gran força i importància. Però em recordo, per exemple, de llegir el discurs que fa en la inauguració de La Tourette... Les coses disperses... les converses amb estudiants, impressions de viatges acompanyades de dibuixos.

Quaderns: Es refereix als *Carnets*?

Siza: Sí, però alguns estan publicats en revistes, hi ha molta cosa dispersa en revistes... Un llibre que recordo que em va interessar molt va ser un sobre la Bauhaus. Ara no recordo quin era, fa molt de temps, és un llibre de fa anys, fa molts anys, en què es descrivia una mica l'ambient... És un llibre anterior als grans llibres, més complets, publicats sobre la Bauhaus, un llibre molt prim, suposo que d'algun

Siza: Fernando Pessoa, Kavafis and then those Arabic and Greek poems, many of whose authors I don't know... the books are over there. Sappho, for example, those fragments of Sappho that I think were translated into Portuguese by Eugénio de Andrade.⁹

At times, since I'm speaking to Spain, Lorca, of course. The wonder of Lorca. I don't have a very comprehensive knowledge of the wealth of Spanish poetry, but I have read some great poets, and they can be read in Spanish. But the figure I love best of Spanish poetry, perhaps because of the deceleration of information and reading, is still Lorca. That explosion of joy and naturalness... and discovery. The New York poems, the ones written in America.

Quaderns: What about a book about architecture?

Siza: For example, the writings of some architects, who—I'll have to rack my brains, because I haven't prepared the interview—those like Adolf Loos, who I've read several times over. They are extremely interesting because he's a modern, one of the most modern, who never accepted the schism. When the avant-garde made a break, a *tabula rasa*, razing Paris except its monuments, Loos talked a lot about the house, about the systematic non-imposition of architecture; about the relation between artisan work and machines. He was swimming against the tide but he showed himself—I think he did at the time—to be really in tune, and very lucid. And of course, at the same time he went to England, to the States.

And then the heroic writings of Le Corbusier. And many others. Now I remember them.

Quaderns: Did you read Adolf Loos in Spanish?

Siza: I think I read Adolf Loos in Spanish... Yes, it was in Spanish. I think he's since been translated into Portuguese. There was a time when most books about architecture in Portugal were read in Spanish. They were mostly Argentinian editions, the Nueva Visión publishing house, which published and translated much of what went on sale here in Europe.

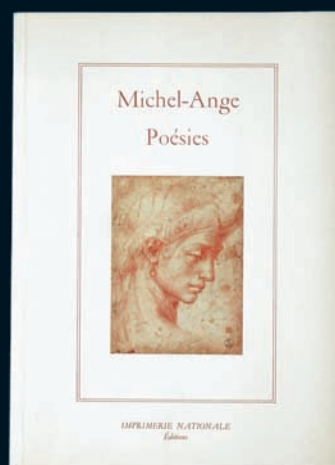
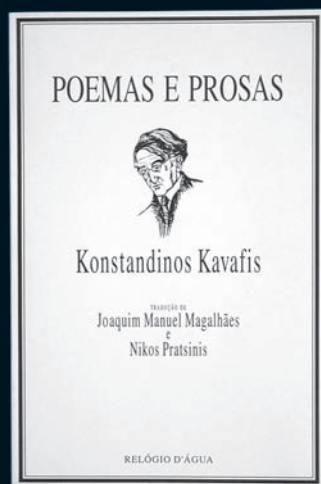
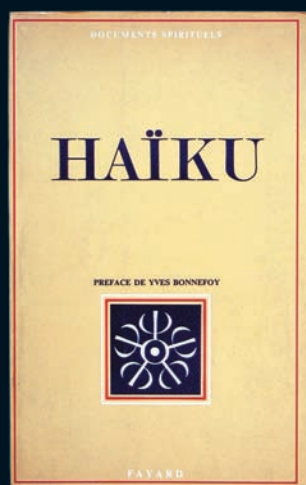
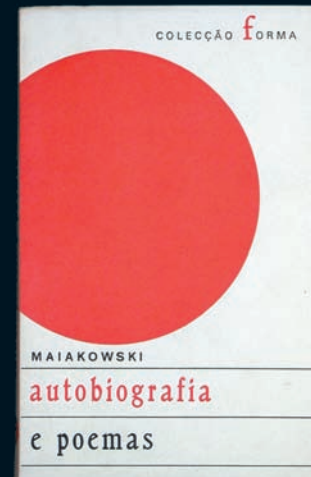
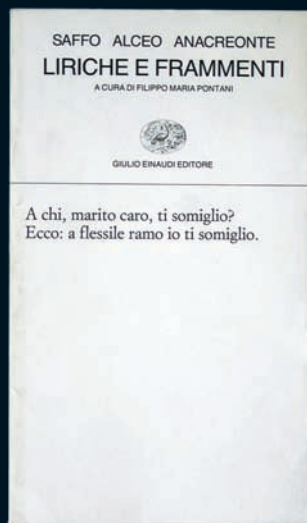
Quaderns: And the works of Le Corbusier? Anything in particular?

Siza: All of his writings are very forceful, important manifestos. But I do recall, for example, reading the speech he made at the opening of La Tourette... Snippets... Conversations with students, impressions of journeys accompanied by drawings.

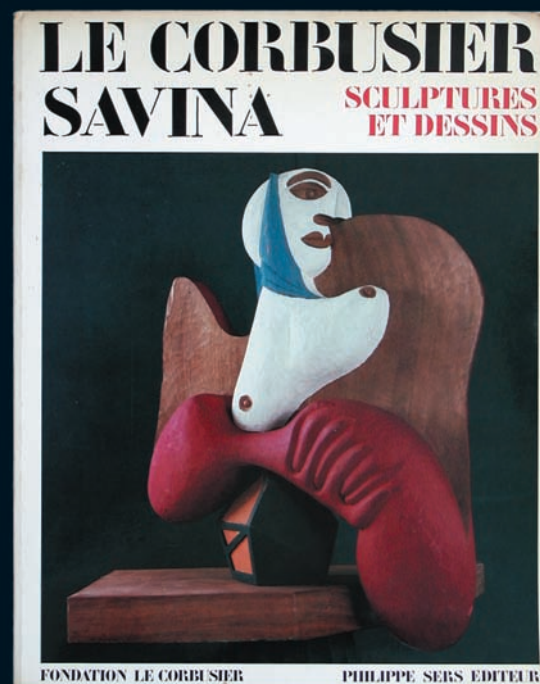
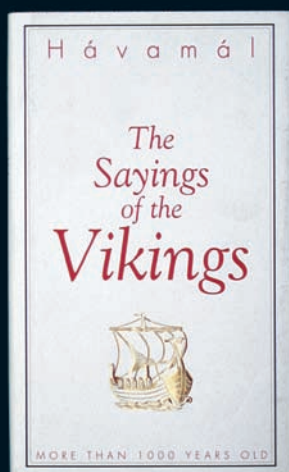
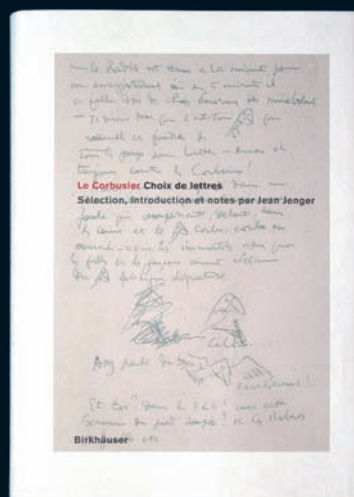
Quaderns: Do you mean his *Carnets*?

Siza: Yes, but some are published in magazines... There is a great deal scattered about in magazines... One book I remember that did interest me was about the Bauhaus. I can't remember which it was now, it's a long time ago, a book that was written years back, many years, describing the atmosphere... It's a book that came out before the great, complete books to be published about the Bauhaus, a very slim book, by some Italian author, I suppose, describing something of

Quaderns : REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES : Álvaro Siza

Quaderns : BIBLIOGRAPHICAL REFERENCES : Álvaro Siza

Quaderns : REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES : Álvaro Siza

autor italià, en què es descrivia una mica aquell ambient de la Bauhaus i la intensa agitació. Per exemple, quan va arribar un holandès, no recordo si era Van Doesburg, un d'aquells personatges de l'avantguarda holandesa, per ser professor i va provocar una gran convulsió. I després aquelles relacions amb el nazisme, l'entrada de Mies van der Rohe com a director, la sortida de Gropius. És un llibre molt prim que retrata aquell volcà de la Bauhaus i deixa molt clar que no hi havia una tendència unitària, un projecte unitari, sinó una concentració de moltes tendències de l'època, algunes molt oposades entre si. També em va agradar llegir alguns escrits i testimonis sobre Bruno Taut, crec que més en revistes que en algun llibre.

Una cosa que em va impressionar molt de Bruno Taut —un home que en aquells períodes heroics d'avantguarda va construir més que tota l'avantguarda junta i que va tenir una feina pedagògica d'un intensíssim i llarg compromís— no va ser solament l'arquitectura, sinó la vida, la construcció d'una nova societat. Participava o dirigia un diari de les cooperatives en què estaven presents tots els temes del moment de transició pel qual es passava i de les grans tensions entre els arquitectes del règim i l'avantguarda alemanya. La polèmica de la teulada o la coberta plana, coses que avui semblen superficials però que van ser molt intenses, que tenien un significat molt profund en aquella època... I com aquest home va haver de sortir de l'Alemanya nazi per, amb enormes il·lusions, anar a Rússia, on no aconsegueix adaptar-se ni fer res. Després se'n va anar al Japó, on deixa dues o tres obres, però poc... I jo vaig veure, motivat per aquest interès i per les publicacions que se'n van fer, una exposició sobre Bruno Taut a Berlín, als anys 80, en què algunes peces presentades estaven dissenyades per ell. Botons, capsetes, en una reinterpretació de l'art japonès, i cartes, que escrivia als amics en alemany amb lletres que semblaven japoneses, cosa que era la demostració de la gran frustració d'un home que va construir de manera extraordinària, un volcà de la construcció a qui li van treure la possibilitat de fer-ho. Tampoc la va trobar a Rússia, ni al Japó, i va arribar a aquella quasi decadència de dissenyar botonets... Del Japó se'n va anar a Turquia, on va fer alguna cosa, però poca. I per acabar amb més dramatisme la història, aquest arquitecte va ser oblidat... gairebé. En un moment determinat, poc després del final de la Guerra, Bruno Zevi, que tenia sempre les antenes posades a tot arreu, va saber que Taut vivia a Turquia. Va anar a visitar-lo per fer-li una entrevista, segurament interessantíssima. Arriba a casa seva i es troba una majordoma i el cadàver de Bruno Taut. Acabava de morir.

Hi ha moltes històries de l'arquitectura que semblen *fait-divers*, però que diuen molt sobre el que va ser, sobre com es va agitar el camí per trobar una resposta per al món modern, com es va moure per moltes bandes, com alguns van caure en descrèdit però van reaparèixer...

Aquesta idea que res no és en blanc i negre i res no és ruptura, encara que sigui ruptura en un precís moment, sinó que existeix realment un fil de continuïtat històrica, en la vida dels homes i en la resposta de l'arquitectura.

the atmosphere of the Bauhaus and all that agitation—the arrival of a Dutchman, for example, I can't remember if it was Van Doesburg, one of those figures from the Dutch avant-garde, to be a lecturer, who caused a great stir. And then the relations with Nazism, the appointment of Mies van der Rohe as director, the departure of Gropius. It's a very slim book that portrays the volcano that was the Bauhaus and makes it very clear that rather than a unitary tendency or project, it was a concentration of many trends of the times, some of them opposing.

I also like to read writings and testimonies about Bruno Taut, in magazines rather than in books.

Something impressed me very much about Bruno Taut—a man who, in that heroic avant-garde period, constructed more than the entire avant-garde put together, with his very intense, committed pedagogical work. It wasn't just the architecture, it was life, the construction of a new society. He was involved in or edited a newspaper of the cooperatives that dealt with all the issues of those times of transition and the great tensions between the architects of the regime and the German avant-garde. The controversy of pitched or flat roofs, things that now seem superficial but that were very intense, that had a very profound meaning at the time... And how this man had to leave Nazi Germany for Russia, with high hopes, though he didn't manage to adapt or to do anything there. Then he went to Japan where he left two or three works but not much... Motivated by this interest and the publications that were brought out, I visited an exhibition about Bruno Taut in Berlin in the 1980s, where some of the pieces presented had been designed by him—buttons, little boxes, in a reinterpretation of Japanese art... And his correspondence with friends in German, with letters that looked Japanese. They showed the tremendous frustration of a man who constructed in an extraordinary way, a volcano of construction who was deprived of the possibility of doing just that. He didn't get his chance in Russia or Japan, and he was reduced to that almost decadent position of designing little buttons... From Japan he went to Turkey, where he did something, but not much. And to end the story on its most dramatic note, this architect has been forgotten—almost.

At some point, shortly after the end of the War, Bruno Zevi, who always kept his ears open, found out that Taut was living in Turkey. He went to visit him and conduct what would surely have been a very interesting interview; he got to his house, where he found the housekeeper and the dead body of Bruno Taut. He had just died. There are many histories of architecture that seem like 'news in brief' columns, but which say a great deal about what happened, about just how eventful was the search for a response to the modern world, about all the activity that went on, about how some fell into disgrace but reappeared... The idea that nothing is black and white, and that there is no such thing as a break even if a break occurs at a given moment, because there is the leading thread of history, in the life of men and women and also in architecture's response.

Quaderns : BIBLIOGRAPHICAL REFERENCES :

Álvaro Siza

Quaderns: Si féssim un cop d'ull a la biblioteca d'Álvaro Siza, què ens recomanaria?

Siza: En aquest moment la poesia... tota la poesia del món... i de la història. No limitar-se a la poesia portuguesa ni a la contemporània. I crec que fins amb llacunes i descuits sobre allò contemporani, per l'atracció per allò lluny i el que es refereix a altres cultures, trobant les moltes coses que tenen de similar, de comú, d'universal, i també en la història, aquella sensació que li deia que tot ha canviat, però allò essencial no ha canviat, la continuïtat de l'esperit humà.

Quaderns: If we were to browse through Álvaro Siza's library, what would he recommend?

Siza: Right now, poetry... all the poetry in the world... and in history. Not limited to Portuguese poetry or contemporary poetry. And I think that despite lacunas and oversights with regard to contemporary work, in the attraction of all that is distant and relative in other cultures, we can find a great deal that is similar, common and universal, in history, too—that sensation I mentioned earlier that everything has changed, but the essential hasn't changed—the continuity of the human spirit.

NOTES :

- 1 La sèrie de la BBC titulada *Alló! Alló!* (1982-1992) s'ha emès diverses vegades en televisions portugueses [n. dels T.].
- 2 Es refereix a l'editorial Livraria Editora Atlântida de Coïmbra.
- 3 Sartoris, Alberto, *Introduzione all'architettura moderna*, Ulrico Hoepli, Milà, 1943 [n. dels T.].
- 4 Giedion, Siegfried, *Space, Time, and Architecture; The Growth of a New Tradition*, Oxford University Press, Londres, 1941; (primera traducció castellana: *Espacio, tiempo y arquitectura. El futuro de una nueva generación*, Editorial Científico-Técnica, Barcelona, 1955) [n. dels T.].
- 5 Zevi, Bruno, *Storia dell'architettura moderna*, Einaudi, Torí, 1950; (versió castellana: *Historia de la arquitectura moderna*, Emecé, Buenos Aires, 1954) [n. dels T.].
- 6 Alberto Caerio, Ricardo Reis, Álvaro de Campos i Fernando Pessoa (ortònim) són els heterònims més importants de Fernando Pessoa, cada un dels quals posseeix una biografia, una personalitat i una obra pròpies [n. dels T.].
- 7 João Villaret (1913-1961), actor i declamador portuguès. Álvaro Siza es refereix al disc de vinil que va aparèixer en la dècada de 1970: *Fernando Pessoa por João Villaret*, Valentim de Carvalho/Parlophone, Lp (33 rpm), Lisboa.
- 8 Es refereix a l'obra de la Comtessa de Ségur (Sophie Rostopochina), autora d'origen rus establerta a França, qui l'any 1857 va publicar *Nous contes de fades* (il·lustrats per Gustave Doré) seguits per la trilogia *Les desventures de Sofia*, *Les nenes model* i *Les vacances*. La primera edició francesa és *Les malheurs de Sophie*, de 1864 [n. dels T.].
- 9 *Poemas e Fragmentos de Safo*. Porto, Limiar, 1974.

NOTES:

- 1 The BBC series '*Allo 'Allo* (1982-1992) has been shown several times on Portuguese TV channels [T.'s note].
- 2 Livraria Editora Atlântida de Coimbra.
- 3 Sartoris, Alberto: *Introduzione all'architettura moderna*. Ulrico Hoepli, Milan, 1943 [T.'s note]
- 4 Giedion, Siegfried: *Space, Time, and Architecture; The Growth of a New Tradition*. Oxford University Press, London, 1941.
- 5 Zevi, Bruno: *Storia dell'architettura moderna*. Einaudi, Turin, 1950.
- 6 Alberto Caerio, Ricardo Reis, Álvaro de Campos and Fernando Pessoa (orthonym) are the principal heteronyms of Fernando Pessoa, each with his own biography, personality and body of work [T.'s note]
- 7 João Villaret (1913-1961), Portuguese actor and recitalist. Álvaro Siza refers to the vinyl disc that was released in the 1970s: *Fernando Pessoa por João Villaret*, Valentim de Carvalho/Parlophone, LP (33 rpm), Lisbon.
- 8 The work by the Comtesse de Ségur (Sophie Rostopochine), Russian-born author settled in France who in 1857 published *Nouveaux contes de fées* (illustrated by Gustave Doré), followed by the trilogy *Les malheurs de Sophie*, *les Petites Filles modèles* and *Les vacances*. The first French edition, *Les malheurs de Sophie*, is dated 1864 [T.'s note].
- 9 *Poems e Fragmentos de Safo*. Limiar, Oporto, 1974.

ALMADA NEGREIROS, José de: *Obras completas de Almada Negreiros* (vol. 3 - Teatro). Editorial Estampa. Lisboa, 1971.

Bíblia Sagrada*, Difusora Bíblica (Missionários Franciscanos Capuchinhos).
[* The Holy Bible]

CAMARGO, Iberê: *No andar do tempo (9 contos e um esboço autobiográfico)*. L&PM Editores, Porto Alegre, 1988.

CAMÕES, Luis de, *Os Lusíadas*, Porto Editora, Porto.

Versió en català:

— *Els Lusíades*. Barcelona: Proa, 1989.

English version:

— *The Lusiad*. Oxford Paperbacks, 2001.

CENDRARS, Blaise: *Du monde entier*, Gallimard. Paris, 1991.

English version:

— Alan Brown (translator): *To the End of the World*. Peter Owen, 2001.

DICKINSON, Emily: *80 poemas de Emily Dickinson* (tradução e apresentação de Jorge de Sena; edição bilingue inglês-português. Edições 70. Lisboa, 1978

Versió catalana:

— *Poemes d'Emily Dickinson*. Barcelona: Edicions 62, 1979.

Original in English :

— *80 poemas de Emily Dickinson / 80 Poems by Emily Dickinson* (translation and presentation by Jorge de Sena; bilingual English-Portuguese edition. Edições 70. Lisbon, 1978

DRUMMOND DE ANDRADE, Carlos: *60 anos de poesia* (antologia organizada e introduzida por Arnaldo Saraiva), Edições O Jornal, Lisboa, 1985

EL-BAYATI, Abdelwahab: *Poèmes d'amour des sept portails du monde* (choix de poèmes traduits de l'arabe par Jean-François Dionnot), Éditions Sindbad, Paris 1981

Versión castellana :

— *Poemas de amor ante los siete pórticos del mundo*, Ayuso, Madrid, 1982.

GARCÍA LORCA, Federico: *Obras completas* (2 vols.), Aguilar, Madrid, 1975.

English version:

— *Poesias Completas / Complete Poems*. Editores Mexicanos Unidos, SA, 1991.

Haiku, Fayard, Paris 1978.

English version:

— Faubion Bowers (Editor): *The Classic Tradition of Haiku: An Anthology*. Dover Publications, 1997.

Hávamál, *The Sayings of the Vikings*, Gudrun ed. Reykjavik, 1992.

IQBAL, Mohammad: *Mohammad Iqbal* (présentation par Luce-Claude Maître), Pierre Seghers, Paris, 1964

Quaderns : BIBLIOGRAPHICAL INDEX : Álvaro Siza

KAVAFIS, Konstandinos: *Poemas e Prosas* (edição bilingue grego-português). Relógio d'Água Editores. Lisboa, 1994.

Versió catalana:

— *Obra completa*. Barcelona: Curial, 2004.

KHAYYAM, Omar: *Omar Khayyam dans ses Robaiyat*. Zara-Adusht Ha'nish, Otoman (ed.)

English version:

— Edward Fitz Gerald (Translator): *The Rubaiyat*. Wordsworth Classics, 1996.

LE CORBUSIER: *Conversa com os estudantes das escolas de arquitectura*, Edições Cotovia. Lisboa, 2003.

English version:

— *Le Corbusier Talks with Students*. Princeton Architectural Press, 1999.

LE CORBUSIER – SAVINA: *Sculptures et Dessins*, Fondation Le Corbusier/Philippe Sers Editeur, Paris, 1984.

English version:

Le Corbusier: Savina – Ineffable Monsters – Sculpture with and against Architecture. Henry Moore Institute, 2001.

LIPS, H.C. (ed.): *Poesía árabe*, ADIAX, Barcelona, 1982.

LOBO ANTUNES, António: *Não entres tão depressa nessa noite escura*, Publicações D.Quixote, Lisboa, 2000.

Versió en castellà:

— *No entres tan de prisas en esa noche oscura: poema*, Siruela, Madrid, 2002.

LOOS, Adolf: *Escritos I* (1897-1909), El Croquis, Madrid, 1993

— *Escritos II* (1910-1933), El Croquis. Madrid, 1993

English version:

— *Spoken into the Void: Collected Essays, 1897-1900*. The MIT Press, 1987.

MAIAKOWSKI, Vladimiro: *Autobiografía e Poemas*. Editorial Presença. Lisboa, 1974.

Versión en castellà:

— *Poemas*, Ediciones 29, Barcelona, 2002.

MELLO BREYNER ANDRESEN, Sophia de: *Mar*, Caminho. Lisboa 2001.

MICHEL-ANGE: *Poésies* (présentation, notes et traduction Michel Orcel; edição bilingue italiano-francês). Imprimerie nationale, Paris, 1993.

O'NEILL, Alexandre: *Poesias Completas*, Assírio & Alvim, Lisboa, 2001.

PESSOA, Fernando: *Poemas de Alberto Caeiro*, Ática. Lisboa, 1958.

Versió en català:

— *Poemes d'Alberto Caeiro*. Barcelona: Quaderns Crema, 2002.

Poemas Ameríndios (Poemas mudados para português por Herberto Helder), Assírio & Alvim, Lisboa, 1997.

Poemas de Amor do Antigo Egipto (tradução de Helder Moura Pereira), Assírio & Alvim, Lisboa, 1998.

PONTANI, Filippo Maria (ed.): *Liriche e Frammenti*, Giulio Einaudi editore, Torino, 1965.

— *I lirici greci, Età arcaica*, Giulio Einaudi editore, Torino, 1969 (ristampa 1999).

RÀFOLS, J. F. *Historia del Arte*, Ramón Sopena. Barcelona, 1949.

RITSOS, Yannis: *Poemas* (selecção e tradução de Egito Gonçalves), Limiar, Porto, 1984.

Versió en castellà:

— *Antología: 1936-1971*, Plaza & Janés, Barcelona, 1979.

English version:

— *Selected Poems, 1938-1988* (New American Translations Series). BOA Editions, 1990.

SARAMAGO, José: *O Evangelho segundo Jesus Cristo*, Caminho, Lisboa, 1991.

Versió en català:

— *L'evangeli segons Jesucrist*. Barcelona: Edicions 62, 2000.

English version:

— Giovanni Pontiero (Translator): *The Gospel according to Jesus Christ*. The Harvill Press, 1999.

SARTORIS, Alberto: *Introduzione alla Architettura Moderna*, Ulrico Hoepli, Milano, 1949.

SENA, Jorge de (ed.): *Poesia de 26 séculos* (2 vols.), Inova. Porto, 1971-1972.

SHAKESPEARE, William: *50 sonetos de Shakespeare* (13º volume da colecção As mãos e os frutos; Vasco Graça Moura). Editorial Inova. Porto 1978.

Versió catalana:

— *Els sonets*. Barcelona: Edicions 62-Empúries, 2002.

Original in English:

— John Kerrigan (Editor): *Shakespeare's Sonnets*. Penguin Books Ltd, 2004.

SIZA, Maria Antónia , *Maria Antónia Siza, 1940-1973*, Árvore – Cooperativa de Actividades Artísticas / Edições ASA, Porto, 2002.

Versió en castellà:

— *María Antonia Siza, 1940-1973. Dibujos*. Círculo de Bellas Artes. Madrid, 2005.

TRIOLET, Elsa: *Antologia do conto moderno -Elsa Triolet (Henrique Castellet, O destino pessoal e O primeiro rasgão custa duzentos francos), Elsa Triolet*. Atlântida, Coimbra, 1947.

Quaderns : ÍNDEX BIBLIOGRÀFIC : Álvaro Siza